

Farkas Péter

A szubszidiaritás alapelve és gyakorlati alkalmazásának néhány területe

Bevezetés

Kevés fogalom van, mely oly hirtelen robbant be a közgondolkodásba, mint a szubszidiaritás. Nyugat-Európában is csak a 80-as évek közepére tehető ismételt megjelenése, de azóta az államközi és regionális megbeszélések, konferenciák leggyakrabban hivatkozott elve. Eszerint a társadalom csak úgy nyújthat segítséget a rászoruló közösség vagy az egyén számára, hogy figyelembe veszi annak önállóságát, szabadságát, egyéni érdekeit, és nem használja fel azt „magasabb” társadalmi célok elérése érdekében.

Abraham Lincoln már 1854-ben alapelveként hirdette, hogy a kormányzat kötelessége megtenni mindazt, amit egy közösség önmagában, saját erejéből nem tud megtenni, de abba ne avatkozzon bele, amit a közösség a kormányzat segítségével nélkül is képes megtenni.¹

A szubszidiaritás alapelvét az egyházon belül először a Quadragesimo anno (1931) kezdetű enciklika fogalmazta meg a következő módon: „...amit egy kisebb és alacsonyabb szinten szerveződött közösség képes végrehajtani és ellátni, azt egy nagyobb és magasabb szinten szerveződött társulásra áthárítani jogszerűtlen, súlyos bűn, és a társadalom rendjének felforgatása. A társadalomnak ugyanis lényegénél és a benne rejlő képességeinél fogva segíteni (szubszidiálni) kell a társadalom egyes részeit, de sohasem szabad azokat bomlasztani vagy bekebeleznie azokat.”²

Érdemes megjegyezni, hogy az egyház akkor emelte fel szavát a kisebb közösségek védelmében, amikor azokat a diktatúrák részéről súlyos veszély fenyegette. A körlevél 1931-ben jelent meg, amikor a világon az egyeduralkodó és elnyomásra épülő rendszerek (fasizmus és kommunizmus) jöttek létre. A pápa ezzel az írással hívta fel a figyelmet arra, hogy a diktatúrák tartsák tiszteletben a kisebb közösségek önállóságát és jogait.

A szubszidiaritás elvének legfontosabb alapja az emberi méltóság. Isten az embert a saját képmására teremtette, és feladatul adta számára, hogy képességeit a közösségben, társadalomban kibontakoztassa. A társadalom nem élhet vissza helyzetével, és miközben segítséget ad a közösség számára, nem kényszerítheti rá az akaratát. A segítségnek valóban „kiszegítésnek” kell lennie, tehát arra kell irányuljon, hogy a „támogatott közösségek céljaiknak megfelelően megerősödjének és önállósodjanak”.³ A kiszegítés alapelveinek gyakorlati alkalmazását számos tényező indokolja napjainkban:

- Korunk meghatározó tendenciája a globalizálódás, amely egyrészt jelenti a technológia viharos gyorsaságú fejlődését, másrészt a transznacionális vállalatok és a pénz szerepének korábban sohasem tapasztalt felfutását. Az országok fejlődésének kulcskérdésévé vált a világgazdasági viszonyokhoz való alkalmazkodás.
- Gyakran hallani szakemberek körében, hogy a jövő Európája a régiók Európája: a regionalizációért minden országnak magának kell megoldania a problémát, mert alkotmányai közmegegyezésen nyugvó módosítása nélkül nincs értelme szubszidiaritásért folyamodni egy olyan politikai unióhoz, amely, ha ezt a kérdést teljesíteni tudná, saját alapelveivel és tagállamaival kerülne szembe. Ugyanakkor a maastrichti szerződés általános elvként kimondta a szubszidiaritás elvét.
- E szerint a közösség olyan területeken, amelyek nem tartoznak kizárólagosan a hatáskörébe, csupán akkor hoz intézkedéseket, ha a javasolt intézkedés céljait a tagállamok nem érhetik el kellő mértékben, ezért e célokat a közösség tudja jobban megvalósítani.
- A globalizálódás felbomlasztja a tradicionális társadalmakat, s megváltoztathatja a tradicionális

emberi kapcsolatokat és értékeket. Fölerősödtek a társadalom közösségek iránti igényei, valamint értékeinek és kapcsolatainak megőrzésére és védelmére tett erőfeszítései. Egyre többen ismerik fel, hogy a globalizáció kulturálisan homogenizálja a világot, ezzel szemben alapvető érték a kulturális sokféleség. Ez az igény vezetett a lokalitás fontosságának felfedezésére és a helyi társadalmak szerepének fölértékelődésére.

- Mindezzel párhuzamosan az állam személyi főhatalma, az emberi erőforrások fölötti korlátlan uralma, a hatalomhoz való hűség követelménye fogyatkozóban van. Felértékelődik a civil társadalom szerepe, különösen napjaink Magyarországon. A „minél több társadalom, annál kevesebb állam” olyan jelmondat, amely már évek óta politikai viták tárgya.
- Az emberek életében meghatározó a család. Ép társadalom csak ép családokra épülhet. Az államnak el kell ismernie, hogy a család sajátos és alapvető jogok birtokában lévő közösség. „A közhatalomnak feladata, hogy adja meg a családoknak mindazt a gazdasági, társadalmi, oktatási, politikai és kulturális támogatást, amelyre az rászorul, annak érdekében, hogy minden feladatát teljesíteni tudja.”⁴
- A civilizáció hallatlan eredményei ellenére a gazdagok egyre gazdagabbak, a szegények egyre szegényebbek lesznek. S bár korunk liberálisai sokat bírálták az „atyáskodó államot”, de az egyéneknek, különösen a legszegényebbeknek meg kell adni a lehetőséget, hogy képességeiket kibontakoztathassák életkörülményeik javítása érdekében, tiszteletben tartva az emberi méltóságot.

Ahogy XII. Pius pápa megállapította: „civitas propter cives, non cives propter civitatem”⁵ („A társadalom van az egyénért, és nem az egyén a társadalomért”).

Az alapelv az egyház társadalmi tanításában

Az elv lényege Arisztotelésznek Platon ideális államával szembeni kritikájára épül.⁶ Arisztotelész bírálja az állam túlzott egységesítésére irányuló törekvéseit, hiszen az állam lényege szerint pluralitás. A túlzott egységesítés nem csupán az igazságosság, hanem az okosság ellen is vét. Arisztotelész tanítását Aquinói Szent Tamás is átveszi, aki a magántulajdon indoklására alkalmazza.⁷

A szubszidiaritás elve a szociális ellátásban azt jelenti, hogy amit az egyes ember vagy a család megvalósíthat, azt nem veheti el tőle a közösség, illetve amire egy kisebb közösség (például egy önkormányzat) alkalmas, azt nem sajátíthatja ki a maga számára semmilyen magasabb szervezetszerű rendszer, így az állam sem. Az elnevezés a latin subsidium (= segítség, támasz, tartalék, menedék) szóból származik, tehát lényegében a kisegítés elvéről van szó.

Amit az egyén vagy a család nem képes elérni, abban az alacsonyabb szervezetszerű közösség, például a helyi önkormányzat köteles segíteni, illetve amit ezek a kisebb csoportok, önkormányzatok, autonómiák sem képesek megtenni, azt a magasabb szervezetszerű közösség, többnyire az állam köteles magára vállalni. Ez tehát egy decentralizációs törekvés, amiben nagy szerepe van az egyéni kezdeményezésnek és a kisebb, helyi közösségeknek. Felfoghatjuk ezt az elvet az állam önkormányzatának (szemben akár a diktatórikus, akár a jóléti „atyáskodással”, melyben az állam a domináns szereplő), ugyanakkor látható, hogy az állam szerepe nem semmisül meg, mintegy védőhálóként jelen marad a társadalompolitikában.

A szubszidiaritás elvét szocialista oldalról azzal lehet bírálni, hogy a személyekre hárítja a felelősséget, ez az ellátási koncepció azonban nem „hárít”, mert ezzel azt feltételezhetnénk, hogy az államnak természet törvényi joga van arra, hogy az egyénekről és kisebb közösségekről az életük minden szejében „gondoskodjon” – ezzel szemben a szubszidiaritás elve a személyek méltóságának és a közösségek önrendelkezésének a tiszteletben tartása (ami magántulajdont is feltételez).⁸

Liberális oldalról pedig éppen az ellenkező kritika éri ezt az elvet: azt állítja, hogy „túl sok benne az állam”. Az állam szerepe azonban nem formális, nem öncélú, hanem szubsztanciális (lényegi), ami annyit jelent, hogy az állam csakis egy bizonyos cél alárendeltségében létezhet, e cél pedig az emberek szolgálata. Abban, hogy az állam „nem szűnik meg”, az fejeződik ki, hogy a polgárok felelősek egymásért, a személyes sikereiket nem más emberek háttérbe szorításával kívánják elérni. Azzal, hogy az állam mint kisegítő (és nem mint főszereplő!) jelen van, lényegében a polgároknak az embertársaik érdekében vállalt önkormányzása fejeződik ki – ami ilyen módon megkívánja magának az államnak az önkormányzatát is.

A szubszidiaritás elve is az emberi személy keresztény felfogásából származik. A személy egyrészt egyén, aki nem rendelhető alá egy személytelen fel-

építménynek (hiszen a cél az ember, és nem a felépítmény); ugyanakkor a személy közösségi lény is, aki nem tagadhatja meg a felelősséget felebarátai, embertársai iránt. E megfontolás alapján a szubszidiaritás elvét természet törvényi eredetűnek tekinthetjük.

A szó maga XI. Pius pápa Quadragesimo Anno enciklikájában fordul elő először, de gyökerei ott vannak már a Rerum novarumban, mely az individua lista (államtalanító) kapitalizmus kollektivistája (államosító) marxizmus harcának XIX. század végi eszkalációjában próbált kivezető utat mutatni.

A Rerum novarum írja, hogy „az ember régebbi, mint az állam”, írja azt is, hogy „az állam nem nyelheti el a polgárt, sem a családot”, ugyanakkor az államnak a szegények védelmében kiegyenlítő szerepet kell vállalnia a személyek és közösségek, illetve a munkaadók és a munkavállalók között.⁹

A Rerum novarum úgy válaszolt a szocialista elképzelésekre, hogy közben a másik szélsőséget, a liberális gyakorlatot is elutasította, ami pedig a közösségi felelősséget, az állam szerepvállalását vette jelentéktelennek.

A Quadragesimo Anno születése idején, 1931-ben már a sztálinizmus és a hitlerizmus jelentették azt a két ideológiát, amelyek az államnak totalitárius szerepet tulajdonítottak. XI. Piusz pápa ezekkel szemben állította, hogy az állam nem léptethető az ember helyébe, mert abból önkény születik.

XXIII. János pápa idején már volt valamilyeni múltja a nyugat-európai jóléti rendszereknek. Ő a szubszidiaritás elvéről úgy ír, hogy abban az állam szerepe, a kísértés: kötelesség, az egyéneknek a személyi önállóságukon alapuló szerepe pedig: jog, amit az állam nem korlátozhat, hanem inkább elősegíteni köteles. XXIII. János a gazdaság és a szubszidiaritás kapcsolatáról is ír: „a gazdasági életben a döntő szerep a magánkezdeményezéseké kell legyen... Ám az elődeink által korábban már kifejtett okok miatt szükséges ezen a területen az államhatalom jelenléte is, hogy közbelépésével az anyagi javak megfelelő növekedését előmozdítsa úgy, hogy ez a társadalom haladásához, ennél fogva a közjó növekedéséhez vezessen.”¹⁰

Az állam háttérszerepe így nemcsak a polgárok (egyének és önkormányzatok), hanem a gazdaság felé is érvényesül. Az államnak szerepe van, de ez nem főszerep, hanem kiegészítő, korrigáló funkció. Az állam gazdasági szerepvállalása megköveteli, hogy a szubszidiaritás elve a tulajdonviszonyokban is megmaradjon. „Korunk egyik jellegzetességének tűnik, hogy az állami és egyéb köztulajdon aránya

egyre növekszik. Ezért tehát itt is a közjó követelményét kell tekintetbe venni, azt tudniillik, hogy a közhatalomra ezzel egyre nagyobb feladatok is átháruljanak. Ezen a területen is teljes egészében be kell azonban tartani a már említett szubszidiaritás elvét, azt, hogy az állami és az egyéb köztulajdon határait csak addig szabad kiterjeszteni, ameddig a közjó nyilvánvaló és valós szükségletei ezt indokolják, elkerülve ezzel a veszélyt, hogy ezáltal a magántulajdon az indokoltnál szűkebb keretek közé szoruljon, vagy ami még rosszabb, teljesen megszűnjék.”¹¹

Így az állami tulajdon esetleges növekedése az államot nem teszi a gazdasági élet főszereplőjévé, hanem szükséges mértékben növeli a felelősséget. E felelősség, ez az állami szerepnövekedés nyilván nem állhat másban, mint a munkahelyteremtésben, a keresletnövelésben, a szolgáltatások javításában – különben a szubszidiaritás elve sérülne.

A szubszidiaritás elvének regionális szinten is érvényesülnie kell, különben egyes vidékek függő helyzetbe kerülnek más vidékektől vagy a központi forrásoktól. Az igazságosság megköveteli, hogy a fejlődéssel minden csoport, réteg, ugyanakkor minden régió előbbre léphessen, ellenkező esetben a valódi demokrácia léte kerül veszélybe. Az állam felelőssége az, hogy ne legyenek leszakadó vidékek, de eközben fontos, hogy „az elmaradt régiók tudatában legyenek: gazdasági, társadalmi és kulturális előrelépésüket egyaránt saját maguknak mozgíthatják elő sorban, mert állnak ők is az állampolgári méltóságnak azon a szintjén, hogy fejlődésük a saját erőfeszítésük eredménye legyen”.¹²

A szubszidiaritás elve egyfajta „keskeny út” az individualizmus és a kollektivismus szélsőségei között. Szembesíteni a személyt a saját önállóságával, saját sorsáért viselt felelősségével, és szembesíteni őt a közösségiséggel, az embertársaiért, a közjóért viselt felelősségével is.

A szubszidiaritás elvében a személyekre, majd utánuk a kisebb helyi közösségekre tevődik a hangsúly, amit a mai Európában a régiók és az önkormányzatok szerepének a felértékelődésében látunk beigazolódni.

„Azzal, hogy az »atyáskodó állam« közvetlenül beavatkozik és megszünteti a társadalom felelősségét, az emberi erők elfecsérelését és az államapparátus mértéktelen növekedését idézi elő, amelyet már inkább a bürokrácia logikája irányít, semmint az ügyfelek szolgáltatának a gondja, s a költségek is óriásira duzzadnak. Nyilvánvalóan az

ismeri jobban az igényeket, és az tudja időben ki-
elégíteni azokat, aki közelebb áll hozzájuk, és társa
a szükséget szenvedőknek.”¹³

Az alapelv gyakorlati alkalmazásának néhány területe

A) Globalitás – lokalitás – helyi társadalom

Az 1960–70-es évtizedekben a világgazdaságot úgy
értelmezték, mint a nemzetgazdaságok összességét
és a köztük lebonyolódó kereskedelmi kapcsola-
tokat. Korunk világgazdasága egy világméretű pi-
acgazdaság kialakulása felé halad. A világgazdaság
szerkezeti átalakulása az 1973-as kőolajrobbanással
vette kezdetét.¹⁴

Az 1980-as évek elején tőke- és technoló-
giaintenzív világgazdasági rendszer kezdődött. Az
1990-es évekre előtérbe kerültek a globális szintű
gazdasági folyamatok: a technológia viharos gyor-
sású fejlődése, a transznacionális vállalatok nö-
vekvő világgazdasági szerepköre és a pénz szerepé-
nek korábban sohasem tapasztalt felfutása. A glo-
bális korszakban pénzből pénz keletkezik termelő
munka nélkül, banki tranzakciók következtében.
Az országok fejlődésének kulcskérdésévé vált a
világgazdasági folyamatokhoz való alkalmazkodás.

A gazdaság szereplőinek és a világgazdaság
régióinak az erősödő kölcsönös függése, interde-
pendenciája ugyancsak két szinten zajlik. Az egyik a
nemzeti pénzpiacok lendületes nemzetköziesedése, a
másik a nemzeti munkaerőpiacok internacionalizá-
lódása, mindenekelőtt a termelő üzemek kitelepülé-
se a fejlett országokból a kevésbé fejlett régiókba.¹⁵

E globális világgazdasági korszakban a tér
szerepe lényegesen megváltozik. Ezt másként úgy
is megfogalmazhatjuk, mint a lokalizáció előtérbe
kerülését. Az 1970-es években a nemzetgazdaságok
szintjén felépülő világgazdaságnak megfelelően a
„lokális” kifejezés alatt általában a nemzetgazdasá-
got (országokat) vagy az ún. nagytérégi régiókat
(pl. Nyugat-Európa) értették.

A világgazdasági globalizáció területi szer-
veződésének lényegi eleme, hogy a nemzetgazdasá-
gi szint feletti – nemzetközi integrációk – és külö-
nösen a nemzetgazdasági szint alatti térségi szintek
– regionális gazdaság, lokális gazdaság – szerepe
egyre fontosabbá válik. Így napjainkra a lokali-
záció kifejezése jelentősen átalakul, a nagytérégi

erőterek és országok mellett egyre inkább előtérbe
kerülnek a régiók, a térségek, települések.

Sajátosan értelmezi a globalitás-lokalitás
világát Zygmunt Bauman: „Lokálisnak lenni egy
globalizált világban a hátrányos társadalmi helyzet és
a leépülés jele. A helyhez kötött lét kényelmetlensége-
ihez hozzáadódik az a tény, hogy mivel a közösségi tér
a lokalizált élet általi elérhetőségen kívülre került, a
helyi közösségek elvesztik értelmüket adó és értelmet
megvitató képességüket, és egyre inkább függővé vál-
nak olyan értelmet adó és értelmező cselekményektől,
melyeket nem ők ellenőriznek – ennyit a globalizált
értelmiségek kommunikatív álmairól/vigaszairól.
A globalizációs folyamat integráns része a fokozatos
térbeli szegregáció és kirekesztés.”¹⁶

Több szerző a lokalitás szerepét egyszerre
látja az eljelentéktelenedésben, de a helyi identitás
újjaéledésében is. Úgy véljük, hogy a lokalitás meg-
teremti az embercsoportok identitása, kulturális
sokszínűsége, közösségei és kapcsolatai megőrzése és
védelme érdekében tett erőfeszítések lehetőségét.

F. Tönnies a kultúra fejlődése szempontjá-
ból a közösség és társadalom korszakát különböz-
teti meg: az elsőben a családi, a falusi és a városi
élet, a másodikban a nagyvárosi élet, a nemzeti és
a kozmopolitikus élet a jellemző.¹⁷ Az első korsa-
kot a szociális akarat mint egyetértés, hagyomány,
vallás; a második korszakot a szociális akarat mint
konvenció, politika, közlemény jelképezi.

A helyi társadalom nemcsak védelmet
nyújthat egy-egy település polgárainak ahhoz,
hogy megőrizhessék értékeiket s közösségeiket,
hanem szerves része a polgárosodás és a demokra-
tizálódás folyamatának – ugyanis az állampolgár
elsősorban lakóhelyének társadalmában sajátíthatja
el a polgári értékeket, szocializálhatja a demokrácia
„játékszabályait”.¹⁸ „Minél több közösséget tartal-
maz a társadalom, polgárai minél többféle közös-
ség” tevékenységében tudnak részt venni, annál
fejlettebb és strukturáltabb a társadalom.

A liberalizmus társadalmi felszabadu-
lást, emancipálódást lát a közösségi hálóból való
kilépésben. Az egyének együttese az anómius
tömeg. A közösség identitást ad és szellemi vé-
delmet. Megóv az elidegenedéstől és a különböző
népboldogítók ígéreteitől. Egyetlen társadalom
sem maradhat fenn, ha nincs egy, az embereket a
nemzethez, kultúrához, valláshoz, családhoz kötő
érzés. Mindezek, úgy véljük, kellően alátámaszt-
hatják egy individualizálódott, közösséghiányos

társadalomban a helyi társadalom jelentőségét, a közösségfejlesztés értelmét.¹⁹

A közösségfejlesztés egyrészt szelíd technika az elérhető lehetőségek, a szükséges képességek és a toleráns együttműködési készség fejlesztésére. Másrészt alkalmazható eljárás arra, hogy a lakóközösség meghatározott együttműködési hajlamot és valóságos együtt munkálkodást szorgalmazzon. Harmadrészt pedig alkalmas arra, hogy a település fejlesztésének motorja, kiindulópontja legyen. Ez már abból is egyszerűen érthető, hogy sok helyütt nincs is más erőforrás, mint a helyben élő ember.²⁰

Mindehhez a szellemi alapot a szubszidiaritás elmélete nyújtja.

B) Európai Unió – regionalizmus – hazai realitások

Minden társadalom térben is tagolt. A térbeli tagoltság lakóhelyünk jellegétől, gazdasági-társadalmi funkciójától, a benne lakó polgárok helyi társadalmának minőségétől függ többek között. Ezek a tényezők befolyásolják életmódunkat, társadalmi kapcsolatainkat, értékrendünket, mentalitásunkat. Az életmódbeli és mentális különbségeken túl a településszerkezet társadalmi különbségeket is kifejez. A társadalmi egyenlőtlenségekhez hasonlóan a települések, régiók között is vannak prosperáló és elszegényedők.

A hagyományos regionális politika fő feladatának a térségek közötti, elsősorban fejlettségi egyenlőtlenségek mérséklését, a hátrányos helyzetű, lassan fejlődő vagy válságba jutott térségek felzárkóztatását, s így az egyensúly megteremtését tartják. Felfogásunk részben ettől eltérő.

Az Európai Unióban kiemelt szerepe van a regionális politikának, mely a szubszidiaritás elvén alapul. A költségvetés csaknem egyharmada jut e területre. A politika létalapját az egyes országok és régiók közötti jelentős fejlettségbeli különbségek jelentik. Támogatást azok a régiók kaphatnak, amelyek fejlettsége az uniós átlag 75%-a alatt van. A támogatás elnyerésének feltétele azonban a megfelelő önrész biztosítása, amelyre hazai viszonylatokban jelenleg kicsi az esély.

A területfejlesztésnek hozzá kell járulnia az elmaradott térségek felzárkóztatásához, a munkanélküliség mérsékléséhez, az innováció feltételeinek javításához és a fenntartható fejlődés érvényesüléséhez.²¹

A régió fogalmát Bourdieu az identitás fogalmával társítja, mint szociológiai-antropológiai jelenséget kezeli.²² A regionalizmust olyan törek-

vésnek fogjuk fel az európai politikában, melynek az a célja, hogy az egyén és a közösség, az egyén és a területi egységek között mind szervezettebb viszony alakuljon ki. Ennek leginkább a kulturális régió felel meg, amely a közös szokások és hagyományok által kialakított körzet. Ez oldaná a határon túli magyar eu-csatlakozás sokrétű problémáit is. A regionalizmusnak fontos multiplikátor-hatása, illetve konfliktuscsökkentő szerepe lehet a térségben igen érzékeny határ- és kisebbségi/etnikai probléma kezelése terén.

Itt kívánunk állást foglalni abban a jelentős kérdésben is, hogy Európának nemcsak a kontinens újraegyesítésére van szüksége, hanem arra is, hogy a modernizáció eredményeit, korunk technikai-kulturális vívmányait „újraegyesítsük” szülőföldünk lelki gyökereivel, a kereszténység mélyen emberi értékeivel.

C) A szubszidiárius politikai közösség és a jó kormányzás

Manapság az unióban divatos „jó kormányzás” paradigmája, illetve a legalitást középpontba állító modellje helyett, amely etatizmussal fenyeget, egy harmadik modell, a szubszidiaritás és a szolidaritás elvei szerint szerveződő állam jelenthetné a helyes kormányzati struktúrát.²³

E kormányzati megoldás a közjó plurális, többszintű és társadalmi, azaz „állam alatti” – és feletti – értelme felé közelít.

A szubszidiaritás elve nem arra való, hogy az államot felmentse azon felelőssége alól, hogy hatáskörében a közjót előmozdítsa, hanem arra, hogy valóban többszintű közpolitikai döntéshozatali rendszerbe bevonja azon aktorokat, amelyek közösségei integrálandó és érvényesítendő saját partikuláris közjójával rendelkeznek, s így a decentralizáló belevonás is már egyfajta társadalmi tőkét jelenít meg.²⁴

A kormány ezen elv alapján egy olyan többletértéket jelentő közjó jegyében tevékenykedik, amely nem pusztán mechanikus összege az egyes alacsonyabb közösségek közjavaival szemben, azokat egy magasabb szintézisbe, perspektívába emeli. Azonban az alacsonyabb szintű közösségek közjavait nem elég pusztán beszámítani a központi, kormányzati döntési procedúrákban, hanem azok élő, párbeszédese kormányzati-közigazgatási folyamatokban kell, hogy megnyilvánuljanak az azokat megjelenítő képviselőiken keresztül.

D) „Közösségek közössége”

A pluralista társadalom a „közösségek közössége”. Ez a modell a keresztény emberképre épül. Eszerint az ember nem elszigetelt egyén, nem csupán egy szélesebb társadalmi tömeg alkotóeleme, hanem egyszeri és megismételhetetlen, szabad és felelős lény, saját szellemisége van, s állandó kapcsolatban él embertársaival és az Istennel.²⁵

Ebből két fontos következmény fakad. Elsősorban biztosítani kell a személyiség kibontakozásának feltételeit és a lehető legnagyobb részvételét a társadalom életében, amelyben az egyénnek lehetősége van vállalni a saját felelősségét embertársai s az őt körülvevő világgal szemben.

Másodszorban el kell utasítani a totalitárius állam minden formáját, hiszen az le akarja igázni s ellenőrzése alatt akarja tartani az egész társadalmat. Ez éles ellentmondásban van azzal a keresztény elvvel, amely elveti a földi dolgok abszolutizálását. A keresztény pluralista társadalom modelljének két alapelve van: a természetes társadalmi csoportok elve és a szubszidiaritásé. A természetes társadalmi csoportok az egyén és az állam között elhelyezkedő közösségek: a család, a szakszervezetek, a vállalatok, kulturális egyesületek, egyházközösségek, a helyi közösségek, régiók stb. Mindezen közösségek természetes közösségek abban az értelemben, hogy az államtól függetlenül léteznek, a politikusok készen kapták őket, létrejöttükben semmilyen szerepük nem volt. Ezeknek a közösségeknek az autonómia legmagasabb fokára kell jutniuk elsősorban magával az állammal szemben, amelynek teljes körben el kell ismernie e közösségek jogait.

Az állam nem azonos a társadalommal. A társadalmat éppen a fent említett természetes közösségek alkotják; az állam csupán egyike a társadalmon belül létező szervezeti formáknak, és sosem gyűrheti mag alá a társadalmat.

Az említett elvek egy decentralizált hatalmi struktúrájú, a kis autonóm közösségekből felépülő társadalom képét adják, amelyben teljes tisztelet övezi a vallásos, ideológiai, etnikai csoportok jogait, s amelyben az egyén szabadsága, felelősségvállalása és aktív részvétele a társadalom teljes körében biztosított.

A rendszerváltozás után a politikai élet főszereplői a pártok lettek, amelyek felszívták a civil társadalmi mozgalmak aktivistáit. Így a civil társadalom érdekérvényesítő képessége ma még gyenge hazánk-

ban. Pedig minél sűrűbb a civil társadalom hálója, annál stabilabb a demokrácia. A civil társadalom fejlettsége a demokratikus politikai kultúra fokmérője.

E) „Az, aki irgalmasságot cselekedett vele” (Lk 10,37)

A gátlástalan gazdasági liberalizmus, a különféle diszkriminációk, a szociális lelkiismeret hiánya vezet oda, hogy az anyagi gyarapodás világméretű tényei, a technikai civilizáció hallatlan eredményei ellenére a gazdagok egyre gazdagabbak, a szegények egyre szegényebbek lesznek.²⁶

Az emberiség leggazdagabb és legszegényebb országaiban élő szélső ötödök (20-20%) között 1960-ban 30-szoros, 1990-ben 60-szoros, az évezred végén pedig több mint 80-szoros a különbség. Vagy másként: a világnépesség legszegényebb országokban élő 20%-ának jutott az évezred végén a világ össztermelésének 1%-a, a leggazdagabbaknak pedig 86%-a. A Föld 7,5 milliárd lakosából 3,2 milliárd él a 49 legszegényebb országban; 1,9 milliárd lélek az 57 közepes jövedelmű országban, és 1,1 milliárd a 25 leggazdagabban. A Föld népességének legalább ötöde a mély nyomor szintjén, napi 1 dollár vásárlóértékű jövedelemnél kevesebből él.

Nem lehet elválasztani a szegénység kérését az oktatás, a műveltség kérdéseitől. Jelenünk nagy szégyene, hogy az új évezred tömegével talál írástudatlan embert a Földön.

Ma a világ egyenlőtlenül részesedik a fejlődés által létrehozott javakból. A létfontosságú eszközök egyenlőtlen elosztása nem a hátrányban lévők mulasztása miatt alakult ki. A Föld javai az egész emberiséget illetik meg, azaz a közjó nagyobb érték, mint a magántulajdon ún. szentsége. Ezért van joga a társadalomnak azokra hárítani a költségek nagyobb részét, akik képesek is a terhek viselésére. A szociális igazság érvényesítése azonban nem egyszerű segélyprogramok megindítását jelenti. A XX. századi jóléti államok kudarcai arra utalnak, hogy a segélyezés hosszú távon nem képes kezelni a szegénység problémáját.

A szegények és veszélyben lévők melletti kiállás különösen időszerű, amikor végleg bebizonyosodott a szegénység orvoslását ígérő szocializmus csödjé, a fogyasztói társadalom nihilizmusa, magánönzése pedig továbbra is fenyegető akadály a ember rendelkezésére álló javak igazi társadalmi rendeltetésre jutásának.

Bizonyossá vált, hogy a szabadság és igazságosság dilemmája hamis szembeállítás alapul; a keresztény hit által kínált morális megújulás és megértés, a szociális piacgazdaság, a társadalmi demokratizmus és a világméretű szolidaritás együtt lehetnek megalapozói világunk kiegyensúlyozott, az emberi méltóságot megvalósító fejlődésének.

A társadalmi béke alapja a társadalmi igazságosság. Az igazságosság olyan erény, amely arányosan rendezi Isten és ember, továbbá ember és ember között a helyes viszonyt. Add meg Istennek, ami neki jár, és az embernek is biztosítsd jogait, ha azt akarod, hogy veled szemben is az igazságosság erényét gyakorolják.

Jézus idejében a szegények nem annyira az éhezők és a ruhátlanok voltak, hanem inkább azok, akiket a vezetők semmibe vette, megvetettek: gyerekek voltak, asszonyok, betegek, vámosok és bűnösök. Ma ki számít szegénynek? Most szélesebbek a határok: hajléktalanok, munkanélküliek, menekültek, szenvedélybetegek, pszichiátriai kezelés alatt állók, a fizikai és szexuális erőszak áldozatai. Az ő gondjaik orvoslásának ereje is a krisztusi áldozatkész szeretetben van.²⁷

A 90-es évek első felében a lakosság jövedelme folyamatosan apadt, ami részben a foglalkoztatottak reálkeresetének csökkenésével függött össze. Ugyancsak egyre alacsonyabbak lettek a reálnyugdíjak. 1995-ben a gazdagok és szegények élethelyzete közötti különbség már nagyobb volt, mint a nyugat-európai országok átlagában, közelített a latin-amerikai polarizálódás mértékéhez.

A három- és többgyermekes háztartások élelmiszer-fogyasztása – különösen az egészségesebb táplálkozást szolgáló termékeket illetően – messze elmarad a többi háztartástípus fogyasztásától. Az ezredforduló nagy tragédiája, hogy hazánkban a gyerekek a legszegényebbek!

A legalapvetőbb szükségleteket tekintve a helyzet nem sokkal rosszabb a roma, mint a nem roma háztartásokban. A többi szükségletnél (oktatáshoz, lakáshoz, lakáshoz vezető út, közlekedés, egészségügyhöz való hozzáférés) a romák a szegények legszegényebbjai. A rászoruló körében nagyon erős a szubjektív nélkülözés érzése. Folyamatosan küzdenek a túlélésért, és kevés optimizmussal néznek a jövőbe. A szegények között is kiemelkedő a munkanélküliek, hajléktalanok és fogyatékkal élők rossz helyzete.

Az emberek életében meghatározó a család. Ép társadalom csak ép családokra épülhet. Napjainkban sajnálatos módon csökken a megkö-

tött házasságok száma, és minden második házasság válással végződik. A házasságon kívül született gyermekek aránya néhány év alatt megduplázódott. És a mellett sem lehet elmenni, hogy a család nemcsak védelmet adó és szerető közösség, hanem sokszor a legbrutálisabb erőszak színtere is.

A diktatúra időszakában nőtt a társadalmi anómia. Egyre több ember lett öngyilkos, lelki beteg, különösen depressziós. A rendszerváltozás óta ránk szabadult fogyasztói mítosz és individualizáció sem tett semmi jót a családok épségéért, a lelki egészségükért.

A legjobb megelőzés egészséges családok alakulása, illetve azok bensőséges kapcsolatrendszerének megőrzése, sőt erősítése.

Úgy gondoljuk, a felvillantott példák igazolják, milyen nagy jelentőségű alapelv a szubszidiaritás.

Irodalom

Aquinói Szent Tamás: *Summa theologiae I–II.* (II. II. 66,2). Gondolat Kiadó, Budapest, 1996–98.

Arbol, Niels: *A kereszténydemokrácia Európában.* Barankovics István Alapítvány, Budapest, 1995.

Arisztotelész: *Politika II.* (12606–12626). Európa Kiadó, Budapest, 1987.

Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma. SZIT Kézikönyvek 12, SZIT, Budapest, 2007.

Bauman, Zygmunt: *Globalizáció.* Szukits Kiadó, Budapest, 2002.

Beke Pál: *Méltóságkereső.* EPL Kiadó, Budapest, 2001.

Beran Ferenc – Lenhardt Vilmos: *Az ember útja* (Az Egyház társadalmi tanítása). SZIT, Budapest, 2014.

Bernei Ágnes szerk.: *A globális világ politikai földrajza.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002.

Bourdieu, Pierre: Az identitás és a reprezentáció. *Szociológiai Szemle*, 1989/2.

Böhm Antal: *Helyi társadalom, önkormányzatok, településfejlesztés.* Agroinform Kiadó, Budapest, 2003.

Cséfalvy Zoltán: *Helyünk a nap alatt.* Kairosz Kiadó, Budapest.

Farkas Péter: *A szeretet civilizációjáért.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2012.

Farkas Péter: *Hittel a jövőbe.* Szent István Társulat, Budapest, 2002.

Farkas Péter: Szegénység, kirekesztettség – keresztény válaszok. *Távlatok*, 2004, húsvéti szám.

Frivaldszky János: A közjó fogalma a katolikus egyház társadalmi tanításában. In Garadnai János szerk.: *Rend, hatalom, szabadság – válogatás a III. országos politológus vándorgyűlés előadásaiból*. Miskolc, Miskolci Egyetem Kiadó, 1999.

Frivaldszky János: A szubszidiaritás elve jogfilozófiai és politikai filozófiai szempontból. In Frivaldszky János: *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei*. SZIT, Budapest, 2011.

Góják János: A szubszidiaritás értéke a társadalom érdekében. In *Szociális Konferencia*. Adenauer Stiftung, Budapest, 1999.

II. János Pál pápa: Centesimus Annus kezdetű enciklikája, In *Az egyház társadalmi tanítása*. Szent István Társulat, Budapest, 1993.

II. János Pál pápa: *Familiaris Consortio apostoli buzdítás*. 1982. Magagnotti, Paolo: *A kísértés (szubszidiaritás) elve az egyház társadalmi tanításában*. Pécs, 1993.

Tönnies, Ferdinand: *Közösség és társadalom*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1983.

Virt László: *Katolikus társadalmi alapértékek*. Márton Áron Kiadó, Budapest, 1999.

XI. Pius Pápa „Quadragesimo anno” kezdetű enciklikája, In *Az egyház társadalmi tanítása*. Szent István Társulat Kiadó, Budapest, 1993.

XII. Pius pápa: A katolikus orvosok VII. nemzetközi kongresszusához intézett rádióüzenet. Amszterdam, 1956.

XIII. Leó pápa: *Rerum novarum* kezdetű enciklikája. In *Az egyház társadalmi tanítása*. Szent István Társulat, Budapest, 1993.

XXIII. János pápa: *Mater et Magistra* kezdetű enciklikája, In *Az egyház társadalmi tanítása*.

Jegyzetek

- 1 Góják János: A szubszidiaritás értéke a társadalom érdekében. In *Szociális Konferencia*, Adenauer Stiftung, Budapest, 1999.
- 2 XI. Pius Pápa „Quadragesimo anno” kezdetű enciklikája, In *Az egyház társadalmi tanítása*, Szent István Társulat Kiadó, Budapest, 1993., 81. o.
- 3 Paolo Magagnotti: *A kísértés (szubszidiaritás) elve az egyház társadalmi tanításában*, Pécs, 1993., 22.
- 4 II. János Pál pápa: *Familiaris Consortio apostoli buzdítás*. 1982. 136–137. o.
- 5 XII. Pius pápa: A katolikus orvosok VII. nemzetközi kongresszusához intézett rádióüzenet. Amszterdam, 1956.
- 6 Arisztotelész: *Politika II.* (12606–12626. o.), Európa Kiadó, Budapest, 1987.
- 7 Aquinói Szent Tamás: *Summa theologiae I–II.* (II. II. 66,2), Gondolat Kiadó, Budapest, 1996–98.
- 8 Virt László: *Katolikus társadalmi alapértékek*. Márton Áron Kiadó, Budapest, 1999. 134. o.
- 9 XIII. Leó pápa: *Rerum novarum* kezdetű enciklikája, In *Az egyház társadalmi tanítása*. Szent István Társulat, Budapest, 1993. 31, 43–44. o.
- 10 XXIII. János pápa: *Mater et Magistra* kezdetű enciklikája, In *Az egyház társadalmi tanítása*. Szent István Társulat, Budapest, 1993. 116–117. o.
- 11 XXIII. János pápa: *Mater et Magistra* kezdetű enciklikája, In *Az egyház társadalmi tanítása*. Szent István Társulat, Budapest, 1993. 129–130. o.
- 12 XXIII. János pápa: *Mater et Magistra* kezdetű enciklikája, In *Az egyház társadalmi tanítása*. Szent István Társulat, Budapest, 1993. 138. o.
- 13 II. János Pál pápa: Centesimus Annus kezdetű enciklikája, In *Az egyház társadalmi tanítása*. Szent István Társulat, Budapest, 1993. 573. o.
- 14 Bernek Ágnes szerk.: *A globális világ politikai földrajza*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002. 24. o.
- 15 Cséfalvay Zoltán: *Helyünk a nap alatt*. Kairosz Kiadó, Budapest, 26. o.
- 16 Zygmunt Bauman: *Globalizáció*. Szukits Kiadó, Budapest, 2002. 17–18. o.
- 17 F. Tönnies: *Közösség és társadalom*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1983.
- 18 Böhm Antal: *Helyi társadalom, önkormányzatok, településfejlesztés*. Agroinform Kiadó, Budapest, 2003. 8. o.
- 19 Farkas Péter: *Hittel a jövőbe*. Szent István Társulat, Budapest, 2002. 47. o.
- 20 Beke Pál: *Méltóságkereső*. EPL Kiadó, Budapest, 2001. 376–377. o.
- 21 Farkas Péter: *Hittel a jövőbe*. Szent István Társulat, Budapest, 2002. 48. o.
- 22 Pierre Bourdieu: Az identitás és a reprezentáció. *Szociológiai Szemle*, 1989/2., 8. o.
- 23 Frivaldszky János: A szubszidiaritás elve jogfilozófiai és politikai filozófiai szempontból. In Frivaldszky János: *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei*. SZIT, Budapest, 2011. 271–289. o.
- 24 Frivaldszky János i.m.: 271–289. o.
- 25 Niels Arbol: *A kereszténydemokrácia Európában*. Barankovics István Alapítvány, Budapest, 1995. 33. o.
- 26 Farkas Péter: Szegénység, kirekesztettség – keresztény válaszok. *Távlatok*, 2004/húsvéti szám.
- 27 Farkas Péter i. m.: *Távlatok*, 2004/húsvéti szám.